

OLBA'DAKİ TAŞ USTASI MEZARLARI IŞIĞINDA YEREL TAŞ İŞÇİLİĞİ

Tuna AKÇAY*

Zusammenfassung

Die Deutung der lokalen Steinmetzarbeit in Olba am Beispiel der Steinmeistergräber

Dank der archäologischen Survey-Forschungen, die seit dem Jahre 2001 unter der Führung von Dozentin Emel ERTEN in der Olba Region unternommen werden, haben wir uns über die lokale Steinmetzarbeiten informiert. Besonders die Steinbrüche und die Gräber, über den die Zeichen der Werkzeuge der Steinmeister sich befinden, beweisen die lokale Arbeit in der Stadt Olba. Durch den Vergleich der ähnlichen Beispiele, haben wir die Methode, die in der Steinbrüche genutzt wurden, und die Funktion der Werkzeuge der Steinmeister verdeutlicht. In unserem Artikel haben wir über die Lebensweise der Menschen in der Stadt Olba und über die Bedeutung der lokalen Arbeit Informationen gegeben.

Stichwörter: Olba, Gräbern, Steinmeister, Steinbrüche, Steinarbeit

Özet

Olba'da 2001 yılından beri yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen taş ocakları, taş ustası mezarları ve taşçı işaretleri kentte yerel işçiliğın kanıtıdır. Bu çalışmada Olba'daki taş ocakları tanıtılarak, burada uygulanan taş kesim yöntemleri araştırılıp, eskiçağda uygulanan yöntemlerle karşılaştırmalar yapılacaktır. Taş ustaları mezarlarının üzerindeki aletler detaylı olarak incelenerek eskiçağdaki örnekleriyle benzerlikler kurulacak, taşçı işaretlerinin neden kullanıldığına da açıklık getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Olba, Mezarlar, Taş Ustası, Taş Ocağı, Taş İşçiliğı

* Tuna Akçay, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampusu 33342, Mersin-TR

Eskiçağın temel yapı malzemelerinden biri taştır. Olba bölgesinde taş mimariye geçiş sağlandığı Hellenistik dönem itibariyle yeni bir sektör olarak taş ocaklarına gereksinim duyulmuş olmalıdır¹. Çalışmamızın amacı, Olba'daki taş ocakları, bunların çalışma yöntemleri; taş işçileri ile taş yontu sanatçılarının mesleklerini nasıl yürüttükleri konusunu değerlendirmektir².

Arkeolojik veriler, Olba'nın kurulduğu alanın jeolojik yapısının taşın yerel olarak elde edilmesine, işlenmesine ve yaygın kullanımına çok uygun olduğunu göstermektedir. Böylece, Olba yüzey araştırmalarında saptanan tüm yapılarda taş işçiliğinin örnekleri görülmektedir³.

Olba'da arazinin bazı yerlerinde herhangi bir yapıya ait olmayan ancak kesim izlerinin açıkça belli olduğu ana kaya katmanlarına sıkça rastlanır. Bunlar kentteki taş kesim alanlarıdır. Ayrıca, daha ciddi boyutta işletilen ocaklarında taş kesimi yapılırken gereksinime göre farklı boyutlarda bloklar çıkarılmaktadır. Jeolojik yapıya uygun olarak küçük bloklar için ince kaya katmanları, büyük bloklar için de masif kaya katmanları seçilir.

Olba'daki 2004 yılı yüzey araştırmaları sırasında rastlanan taş ocaklarından biri Şeytanderesi Vadisi tabanından yaklaşık 25 m. yüksekliktedir (Fig. 1–2). Burası, akropolise göre güneydoğuda, kentin asıl yerleşim alanı dışındadır ve büyük boy taşların kesimine uygun masif, kaya katmanı niteliğindedir. Taş ocağında belli bir çevre düzenlemesinin yapıldığı görülür. Ana kaya oyularak bir girişin oluşturulduğu izlenmekte; bu alanın, çıkarılan blokların aşağıya sağlıklı bir şekilde indirilmesi için biçimlendirilmiş olduğu düşünülmektedir. Taşınan blokların bu iki bölüme bağlanarak aşağıya kızaklarla ya da silindir kütüklerle kaydırılarak indirildiği önerilebilir (Fig. 3). Taş blokların kızaklara konulmasında kaldıraçlar, palangalar veya beşik denen ahşap aletler kullanılmaktadır⁴. Ocağın vadi tabanından yüksek olmasından dolayı, blokların aşağıya daha kolay taşınması için yamaçtan vadi

¹ Taş mimariye geçiş için bkz; Durugönül 1995, 75-80.

² Olba yüzey araştırmaları TC Kültür ve Turizm Bakanlığının izniyle Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi katkılarıyla 2001 yılından beri Doç. Dr. Emel ERTEN başkanlığında sürdürülmektedir. Konu seçimimde, makalemin oluşmasında yardım ve desteğini esirgemeyen hocam, Sayın Doç. Dr. Emel ERTEN'e, makalemi bilgi ve deneyimiyle yönlendiren hocam, Sayın Okt. Murat ÖZYILDIRIM'a çok teşekkür ederim.

³ Erten 2003, 189.

⁴ Taş ocağından çıkarılan blokların taşınma yöntemleri için bkz; Bingöl 2004, 26-32, 43-44; Adam 1994, 27; Albustanhoğlu 2006, 2-8; Landels 1978, 210; Coulton 1977, 141-144; Çördük 2006, 26-32; Kaldırma düzenekleri için bkz; Kretschmer 2000, 34-35.

tabanına kadar bir tür rampa oluşturulmaktadır. Böylelikle çıkarılan bloklar zarar görmeden aşağıya kadar sağlıklı bir şekilde indirilebilmektedir.

Söz konusu ocaktaki taş kesim izleri incelendiğinde, lahit yapımı için blokların çıkarılmış olabileceğini düşündüren, ana kayadan daha söküp alınmamış, bir lahdin kısa kenarına benzeyen ve sağ tarafının düzgün bir aletle kesilmeye başlandığı anlaşılan bir bölüm bulunmaktadır (Fig 4). Bu yer ocağının girişine göre karşıda yer alır. Ocakta düzgün taş bloklarının sökülüp çıkarıldığı basamak şeklinde birçok kaya düzenlemesi vardır⁵.

Taş ocağı olarak kullanılan masif kaya kütlelerinde blokların alınması sırasında düzgün kaya girintileri elde edilmektedir. Bu kaya girintileri, kaya mezar kompleksleri için uygun yerlerdir. Olba'daki söz konusu taş ocağının üst kesimlerinde dikdörtgen biçimli sade bir kaya mezarı bulunmaktadır. Ayrıca taş ocağının içinde de bir kaya mezarı vardır. Tonozlu girişle kaya mezarının içine girilmektedir. Mezarda karşılıklı iki *arcosolium* yer alır. Girişin karşısında ise, henüz tamamlanmadığı anlaşılan bir diğer mezar yeri yer alır. Yarım kalan mezarın ortasında hatıl uçlarına benzeyen iki kare oyuk bulunmaktadır. Burada *arcosolium* için taş kesimine başlandığı da anlaşılmaktadır (Fig. 5). Yapımı tamamlanmış mezarların bulunması, taş ocağı işletilmekteyken de mezarların oluşturulduğunu gösterir.

Mezar odası için de yarım kalan *arcosolium* sayesinde düzgün bir şekilde nasıl kesim yapıldığı konusunda bilgi sağlanabilmektedir. Oyukların, taşı kesmeye yarayan bir alete yardım eden bölümler olabileceği düşünülebilir. Oyuklar sayesinde aletin sabit kalması sağlanacak ve böylece düzgün bir yay çizilecektir. Bu aletle işlenen taşın sabit, tıraşlayıcı ucun hareketli olduğu mekanik düzenek kurulmuş olacaktır. Bu düzeneğe en iyi örnek de sarkaçlı testeredir. Özellikle kesim yapılacak yerlerin saptanması için belirli bir derinliğe kadar sarkaçlı testere kullanılmış olmalıdır⁶.

Eskiçağda bazı taş ocaklarında yazıt ya da taşçı işaretleri de bulunabilir⁷. Örneğin Afyon'un kuzeyinde bulunan İsehisar (eskiçağda Dokimeion)

⁵ Erten 2006, 310–311.

⁶ Eskiçağda sarkaçlı testere kullanımı için bkz; Bingöl 2004, 119, res. 210.

⁷ Ocağın mülkiyet durumuyla, yazıtlar arasında bir bağlantı kurulabilir. Özel mülkiyete ait ocaklarda mal sahibi kendi sistemini kurarak yazıtlı bir sistem kurmak gibi bir ihtiyaç duymaz. Ancak kamuya ait taş ocaklarında bu tip sistemli organizasyonlar geliştirilir. Özellikle ihracatın yapıldığı büyük mermer ocaklarında boya ya da kazıma tekniğiyle işaretlenmiş bloklara rastlanır. Herhangi ocak organizasyonunu temsil eden işaretlerin olmaması Olba'daki taş ocağının yerel ve basit ihtiyaçları karşıladığını göstermektedir.

kasabasında ve Marmara adasının kuzeyinde bulunan Prokonnesos'daki taş ocaklarında taş ustaları tarafından çizilmiş blok ve sütunların üzerlerinde bazı yazıtlara rastlanır⁸. Bu yazıtların içeriği genel olarak ocakların yönetimiyle ilgili idari bilgilerdir⁹. Olba'da belirlenen taş ocağında taşçı işaretleri bulunmamakla birlikte ocağın içindeki kaya mezarının girişindeki izin benzer bir amaçla kullanılması olasıdır (Fig 6).

Olba'da diğer taş ocağı ise Doğu Tepesi'nin batıya bakan yamacında yer alır (Fig 1). Burası vadiden yaklaşık 25 m. yükseklikte su kemerine yaklaşık 20 m. uzaklıktadır (Fig. 7). Daha önce sözü edilen taş ocağında olduğu gibi burada da kesim izleri açıkça bellidir¹⁰. Hatta hangi tekniklerde kesimin yapıldığı da anlaşılmaktadır. Büyük blokların düzgün çıkarılabilmesi için öncelikle alınacak bloklar çerçevesine 20 cm. genişliğinde bir kanal açıldığı tespit edilir. Böylelikle açılan kanallar sayesinde taşların daha rahat çıkarılması ve daha düzgün kesilmesi sağlanacaktır (Fig. 8). Ayrıca taş ocağında taş ustasının kullandığı aletlerin izleri vardır ve çıkarılan blokların boyut olarak büyük (yaklaşık 1.5 m. yüksekliğinde 4 m. genişliğinde) olduğu da görülmektedir.

Doğu vadisinde bulunan üçüncü taş ocağı (Fig 1), su kemerine yaklaşık 30 m. uzaklıkta, Korinth düzenindeki tapınak cepheli kaya mezarının 10 metre aşağısında, bu kaya mezarına göre de güneybatı taraftadır (Fig. 9). Konum olarak itibariyle vadi tabanına yakın olan taş ocağı, yamaca yaslanmış, kaya kütesinin tıraşlanmasıyla düzleştirilmiş durumdadır. Özellikle ocağın kenarlarındaki kayalık kütesinin üzerinde taşın nasıl söküp alındığına dair bazı ipuçları bulunmaktadır. Diğer taş ocaklarında olduğu gibi burada da bloğun yanlarına açılan kanallar sayesinde söküldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca murç izleri görülmektedir. Ocağın tam ortasında bir lahit bulunur, kapağı açılmış olan lahit doğa koşullarından dolayı aşınmış durumdadır. Süslemesiz olan lahdin belki bu ocaktan çıkarılıp yapılmış olabileceği düşünülebilir. Bu taş ocağı da mezarlar için uygun yerlerin açılmasında taş ocaklarının oynadığı rolü göstermektedir.

Olba'da saptanan tüm taş ocaklarından blokların alınması, eskiçağda taş ocaklarında uygulanan genel yöntemlere uygunluk gösterir. Öncelikle

⁸ Ocak organizasyonlarının belirlenmesinde yazıtların rolü için bkz; Albustanlıoğlu 2006, 27-3; Prokonnesos ocaklarındaki yazıtlar için bkz; Asgari 1989, 56-67.

⁹ Drew-Bear 2004, 214.

¹⁰ Anadolu'daki birçok ocakta kesim izlerine rastlanmaktadır. Bu izlerin irdelenmesiyle blokların boyutları ve hangi teknikle çıkarıldığı anlaşılır. Atalay 1976, 14-15.

taş ustası herhangi bir aletle bloğun çıkarılacağı hatları çizer. Ne kadar büyüklükte blok çıkarılacaksa ona göre de işaretler. Daha sonra üst ve yan yüzlerdeki çatlamış ya da bozulmuş yüzeyler arındırılarak bloğun kullanılabilir olup olmadığını tekrar kontrol eder. Bunun yanında da ana kayanın damarlarına dikkat ederek, bloğun ayrılma işlemine başlar. İşaretlenen ana kayanın iki yanı ve arkası bir kanal gibi açılarak, bloğun dört alt kenarına kamalar yerleştirir. Bu kamalar “V” biçimli olup demirden ya da ahşaptandır. Tabana paralel açılıp yuvalara konulan kamaların çekişlenmesi ya da ısıtılmasıyla şişmelerinin sağlanması, çevresi önceden açılan bloğun alttan da koparak ayrılmasına neden olur¹¹. Bloğun boyutuna karar vermek bu teknikte çok önemlidir. Eğer blokta tabakalaşma varsa ve küçük bloklar çıkarılacaksa tek bir kamanın kullanılması yeterli olacaktır. Bu tip sökme işlemlerine doğru karar verilirse kayıplar azalacak, alttaki yüzey düzgün kalacak ve diğer blokların alınmasında kolaylık sağlanacaktır¹² (Fig. 10).

Bu yöntemin uygulanışı Olba'daki bütün taş ocaklarında görülmekte, böylece taşın hemen altından veya arkasından ikinci blok sırasını almak mümkün olmaktadır. Ayrıca üst ve yan yüzeyler düzeltildiği için taş ocaklarında düzensiz basamak görüntüleri ortaya çıkmaktadır¹³. Ocaklardan çıkarılan bloklar bir kütle halinde ince işçilik yapılmadan kullanılacağı yere gönderilir¹⁴.

Taş işlemeciliğinin geçirdiği tarihsel süreç incelenirse, başlangıçta bu işe heykeltıraşların yöneldiği ve süsleme amacıyla da mimaride taşın kullanıldığı bilinmektedir. Mısır'daki taş ustalığının İ.Ö. 3000 yıllarına kadar uzandığı söylenmektedir¹⁵. Mezopotamya'da da taş işçiliğinin tarihi erken

¹¹ Adam 1994, 31; Bingöl 2004, 27–28. Çatlatma yöntemi için bkz; Asgari 1994, 106.

¹² Albustanlıoğlu 2006, 2.

¹³ Kesme tekniği için bkz; Asgari 1994, 105; Çokay-Kepçe 2006, 6. Diğer bir yöntem de, taşa ısıtılma işlemiyle yaratılmasıdır. Taşa düz bir doğru boyunca ateş yakılır, yeterince ısıtılan bloğun üzerine soğuk su dökülerek belirlenen hat boyunca çatlatılmış olur. Mısır'da bu teknik biraz daha farklı kullanılmaktadır. Bütün bloğun ısıtılması yerine, kızgın tuğlaların bir hat üzerine yerleştirilmesiyle taş ısıtılır. Bu yöntemde taşın yapısının bozulma riski fazladır. Albustanlıoğlu 2006, 1.

¹⁴ Eskiçağda çıkarılan bloklar kabaca kesilir ve ince işçilik uygulanmaz. İnce işçilik olmasa bile taşınma yapılmadan, ana kayadan çıkarılan bloklar, ağırlıktan kaçınmak ve taşınmanın kolayca yapılması için ana hatlarıyla düzgünleştirilerek gönderilir (Adam 1999, 29). Kaba işçiliğin taş ocağında yapılması, ince işçiliğinsede yerinde yapılmasının bir örneği de Patara'da görülür. Patara'nın Doğucasarı mevkiinde temizlik ve kazı çalışması sırasında kaba işçiliği kanıtlayan yarım kumüş bir bloğa rastlanır (Çevik 1995, 161). Aynı uygulama Antalya Hurma Köyü yüzey araştırmalarında vardır. Sert kalker kayalıktan çıkarılan lahitlerin, kaba işçiliklerinin yerinde tamamlandığı daha sonra aşağıya taşındığı görülmektedir. Çevik 1996, 241.

¹⁵ Albustanlıoğlu 2006, 7.

dönemlere dayanır. Örneğin, Ur'da Leonard Wooley'in bulduğu büyük bir tabletten, Sümerli ustalar ve zanaatkârlar hakkında bilgi edinilebilir. Tablette; İ.Ö. 1975 yılında yapılan bir işin özeti verilmekte ve sekiz adet atölye sıralanmaktadır. Bu atölyelerden bir tanesi de taş kesicilerine aittir¹⁶.

Yunan uygarlığında taş işçiliği ve taş işleme sanatı İ.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru ön plana çıkar. Taş yontuculuğu ile uğraşan kişilere Yunanca *λιθοζόος* (taş kesicisi, taş ocağı işçisi), Latince *lapidarius* (taş kesicisi) denir¹⁷. Ancak "Taş işçisi" ile "taş ustası" arasındaki fark ayırt edilmelidir. Taş işçisi, ocaklardan blokların kesimi işinde uzmanlaşmaktadır. Eskiçağda taş ocaklarında genellikle köleler çalıştırılmakta, bu ocaklardaki çalışma şartları ağır olduğundan, cezalandırılan kişilerin ya da bazı askerlerin kullanıldığı bilinmektedir¹⁸. Örneğin Hıristiyanlığın yasak olduğu dönemlerde bu dini kabul edenlere uygulanan cezalardan biri de taş ocaklarında çalıştırılmaktır¹⁹. Olba kentinin, İ.S. 1. yüzyıla kadar Olba tapınak devleti içinde bir yerleşim merkezi olduğu düşünülürse, taş ocaklarında gönüllü ya da zorunlu olarak tapınak kölelerinin²⁰ çalıştırılmaları olasıdır. Bu aynı zamanda tapınak devletinin merkezine yapılan bir hizmet sayılmalıdır. Taş ustası ise ocaklardan gelen malzemeyi işlemektedir. Bir diğer deyişle taş ustası doğadan işlenmemiş olarak elde edilen ya da ocaklardan çıkarılan çeşitli niteliklerdeki taşların, yapılarda plastik eserlerde kullanılması için; kesilmesi, işlenmesi, üzerlerine yazı yazılması gibi daha ince işleri, gerekli takım ve aleti kullanarak yapan kişidir. Taşın, sertliği, kırılabilirliği, homojenliği veya tabakalaşma gibi özellikleri, hem çıkarılmasında hem de işlenmesinde önemli faktördür. Bu yüzden taşın çıkarılmasından en son haline getirilinceye kadar geçen işlemlere karar veren kişi de taş ustası olması gereklidir.

Taş işçisi ile taş ustası arasındaki fark gibi "taş ocağı" ile "taşçı atölyesi" arasındaki fark da ayırt edilmelidir. İlki hammaddenin çıkarıldığı, ikincisi ise, üretimin ve ince işçiliğin yapıldığı yerdir. Eskiçağda genel ola-

¹⁶ Kramer 2002, 139–141.

¹⁷ "lapidarius" taşla ilgili, taşa ait; (sıfat niteliğinde) taş; öz, taş ocakları, taş gemisi, taş ustası tamlamalarıdır. Sözcük için bkz; Latince Türkçe sözlük, Kabağağaç, Alova, 1995, 336.

¹⁸ Dopp 1994, 25

¹⁹ Dopp 1994, ay. yer.

²⁰ Anadolu'da tapınak devleti modeliyle yönetilen birkaç bölgeden biri de Zela'dır. Zela için bkz; Strabon 12.3.37 "... Burada çok sayıda tapınak hizmetkârı ve zengin gelir kaynaklarına sahip olan rahipler otururdu; bu kutsal arazi kendi öz topraklarıymış gibi rahibe ve kalabalık maiyetine bağlı idi..." Olba İ.Ö. 1. yüzyıla kadar tapınak devletinin merkezine bağlı bir kenttir. Bu yüzden Olba'da yapılacak herhangi bir üretim, merkeze hizmet amaçlı yapılmış olabilir.

rak, iki işlevin birlikte ve aynı mekânda yapıldığı görülmektedir. Örneğin Termessos'da bu uygulamaya arkeolojik verilerle kanıtlanır. Termessos'daki taş atölyesi ve taş ocağında, bir lahdin tomruk halinde ocaklardan çıkartılışından en son safhasına dek tüm üretim aşamalarını izlemek mümkündür²¹. Olba'daki taş ocaklarında bu iki işlevin bir arada yapılması muhtemeldir. Taş ocakları ile aynı yerdeki lahitler farklı taş uzmanlarının (işçiler ve ustalar) birlikte çalıştıklarının kanıtıdır. Ayrıca, kentte daha az miktarda taş alınmış olduğu anlaşılan taş kesim yerleri de saptanmaktadır. Buralarda ise, herhangi bir atölye çalışması ya da ince işçilikten söz etmek mümkün değildir.

Olba'da taş ustalarının hangi yöntemlerle taşı işlediği, hangi aleti kullanarak detayları verdiği yüzeydeki bazı mimari parçalar incelendiğinde anlaşılabilir. Örneğin akropolisin kuzeyinde bulunan bir evin bahçesinde bazı mimari parçalara rastlanır. Özellikle buradaki bir sütun kaidesi, taş ustasının taşı işlerken izlediği aşamalar hakkında bilgi vermektedir (Fig 11)²².

Bilindiği gibi, Seleukosların Olba bölgesine yerleşmesinden önce bu bölgede bu zamana kadar taş mimariye rastlanmaz. Seleukosların İ.Ö. 2. yüzyılın başlarında bölgeye önem vermeleri, yatırımlar yapmaları ile birlikte mimaride, taşın işlenmesinde belirgin bir artış kaydedilir. Bu dönem içinde kentleşme sürecine girilmesi, birçok yerleşimin kurulması özellikle de savunma sisteminin geliştirilmesi öncelikli çalışmalardandır²³. Bu yatırımla birlikte doğan insan gücü sayesinde bazı iş alanları ön plana çıkar. Bu iş alanlarından biri de taş ustalığıdır. Bugünkü arkeolojik verilere göre Hellenizasyon süreciyle birlikte Yunan mimarisine uygun formda taş yapıların görülmesi, ilk olarak Seleukoslu taş ustalarının Olba bölgesine geldiklerini ve yerel halka taşın işlenmesini öğrettiklerini düşündürmektedir²⁴.

²¹ Çelgin 1994,172.

²² Taş ustası öncelikle kaidenin tam ortasını hesaplar Bu hesaplamalar sırasında kaidenin yüzeyinde artı işareti oluşur. Daha sonra orta noktada açılan deliğe işleme yapacak aletin bir ucu yerleştirilir, tıraşlayıcı ucunsa hareketli olması sağlanır. Böylelikle kaidenin etrafında dönen bir mekanizma sağlanmış olur. Aletin hareketli kısmında sivri uçlu bir keski bulunur ve bu alet döndüğünde kaidedeki silmeler için bir hat çizilmiş olur

²³ Durugönül 1998(b), 69–76.

²⁴ Seleukos devletinin bu bölgeye gelmesiyle inşaat sektörü canlılık kazanır. Seleukosluların siyasi politikası ile paralel olan yeni kentlerin kurulması bu sektöre olan ihtiyacın giderek artmasıyla doğru orantılıdır. Ayrıca taşçı işaretlerinin harf karakterleri Yunanca'dır. Akkultration sürecinden önce yerel dil Luwice'nin konuşulduğu düşünülürse taş ustalarının da bu süreçten etkilendiği düşünülebilir. Kilikia bölgesinde Luwice'nin kullanıldığına dair bkz; Ten Cate 1961, 20–44. Ancak Hellenistik dönem öncesi geleneklerin de devam ettiği düşünülmelidir. Kilikia bölgesindeki Hellenistik döneme ait polygonal duvarlı mezarların, teknik olarak yunanlı ancak tasarım olarak yerli bir karakteri olduğu görülmektedir. Durukan 1998, 156.

Hellenistik dönemden itibaren taş mimarinin gelişiminin yanında yerel tarzda kaya kabartmalarının oluşturulmaya başlandığı ve bu kabartmaların yapımında Kilikalı ustaların çalıştığı düşünülmektedir²⁵. Taş ustalarının bu dönemden itibaren yetişmeye başladığı göz önüne alınırsa Olba bölgesindeki yerel taş işçiliği için başlangıç tarihi olarak Geç Hellenistik dönem önerilebilir. Bölgedeki taş işçiliğin doğrudan bir kanıtı da taşçı işaretleridir²⁶. Yunan geleneği olarak başlayan ve daha sonra Roma uygarlığına da aktarılan taş işaretleme yöntemi, Roma cumhuriyet döneminin sonlarına doğru kısa bir süre kesintiye uğrasa da Roma imparatorluk döneminde tekrar ortaya çıkar²⁷.

Taşçı işaretlerinin konulma amaçları farklılık göstermektedir. Örneğin Pompeii’de bulunan bir sütun başlığının düz yüzeyinde “IIIV” işareti bulunmaktadır²⁸. Bu işaretleme, sütun başlığının nereye konulacağını göstermektedir. Olba’da buna benzer örnekler rastlanmaktadır. Kentte bulunan tapınak planlı anıt mezarda 2003 yılında yapılan sondajlar sonucu ortaya çıkan, mezarın ön cephesine ait Korinth sütun başlığında da Yunanca A harfinin işlendiği taşçı işaretlerine rastlanır. Bunun işlevi taş ustasının imzası değil blokların uyumlu yerleştirilmesi için bir tür kodlama yöntemidir (Fig 12)²⁹.

Olba akropolisinin doğu yamacındaki kulede ve bunların arasındaki sur duvarı üzerinde “ΔH” ve “φ” harflerinden oluşan taşçı işaretleri birçok yerde tekrar edilerek kullanılmaktadır (Fig. 13)³⁰. Diocaesarea’da Zeus Olbios

²⁵ Durugönül 1989, 151.

²⁶ İtalya’da Hellenistik döneme ait olan Bolsena surlarında İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen taşçı işaretleri vardır Adam 1994, 40, res. 76. Ayrıca Adana – Kozan’ın kuzeyindeki Karasis Dağı’nda dört savunma kulesi olan bir kale bulunmaktadır. Seleukoslara ait olduğu düşünülen bu kalede de taşçı işaretleri görülür Sayar 2004, 219–220. Olba bölgesinde yer alan Diocaesarea’da, Zeus Olbios tapınağının temenos duvarının dış yüzeyinde taş ustası işaretleri vardır. Wannagat bu işaretleri duvarın yapımı sırasında kullanılan hesaplarla ilgili olduğunu düşünmektedir (Wannagat 2002, 198). Ancak taşçı işaretlerine bakıldığında belirli bir düzenin olmadığı görülmektedir. Bu işaretler duvarın yapımı sırasında değil blokların taş ocaklarından çıkarılmasından hemen sonra eklenmiş olmalıdır.

²⁷ Adam 1994, 40.

²⁸ Adam 1994, 53, 117. Magnesia Artemis tapınağında da blokların sıralarını düzene sokmak için kullanılan taşçı işaretleri bulunmaktadır. Magnesia Artemis tapınağındaki taşçı işaretleri için bkz; Demirtaş 2006, 137, lev. 62 d, 63 a, 63 b.

²⁹ Erten 2005, 11. Olba’daki tapınak planlı anıt mezar için bkz; Erten 2006, 149–156. Roma mermer ocaklarından çıkan blokların üzerinde *locus* olarak adlandırılan kodlama yöntemi kullanılır. Bu yöntemle mermerin kimliği oluşturulmaktadır. Bir başka deyişle envanter bilgileri bloğun üzerine yazılır. *Locus*’un kullanım işlevleri için bkz; Albustanlıoğlu 2007, 29-33.

³⁰ Kulelerdeki taşçı işaretlerinin hiçbiri in situ durumda değildir. Burada bazı işaretlerin ters yerleştirilmiş olması bazılarının da yapının köşelerinde kalarak işaretlerin yarısının görülmesi bunların in

Tapınağı'nın temenos duvarında da “ΔΗ” ve “Φ” harflerine rastlanır (Fig. 14). Böylece, Olba savunma sisteminde çalışan taş ustasının ya da onun yetiştirdiği kişilerin Diocaesarea'da bulunan Zeus Olbios Tapınağı'nın temenos duvarı inşaatında da çalışmış olduğu düşünülebilir. Ayrıca boyut ve yazı karakteri ile de bu işaretler birbirine benzemektedir. Özellikle “Φ” harfinin, taş ustasının bir aleti olan taşçı keserine ya da taşçı keserine benzetilmesi ve bu tarzın Zeus Olbios Tapınağı'nın temenos duvarında da görülmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Aynı taş ustalarının iki kentte de çalıştığı kabul edilirse, Olba ve Diocaesarea arasında mimari ve taş ustalığı anlamında bağ kurulduğu ve bunun Hellenistik döneme kadar uzandığı bir kez daha kanıtlanır.

Roma İmparatorluğu İ.S. 2. yüzyılda en ücra eyaletlerinde bile varlığını iyice hissettirir. İmparatorluğun yürüttüğü genel politika gereğince, sınırları içinde yer alan bütün topraklara bayındırlık hizmetleri sunduğu bu dönemde Anadolu dahil birçok yerde inşa çalışmaları hız kazanır.

Olba'nın içinde bulunduğu Dağlık Kilikia'da da Roma imparatorluk yönetiminin taşradaki mimari uygulamaları kapsamında birçok proje uygulanır. Bunun için yerel ya da ithal işçiliğe, gereksinim duyulmuş olmalıdır. Özellikle Hadrianus'un imparator olduğu dönemden itibaren Anadolu'da gerçekleşen mimari kalkınma, Severuslar döneminde yoğunluk kazanmaktadır³¹. Bu dönem içinde gerçekleşen mimari projelerde Kilikia'da çalışan ustalar başka bir bölgeden gelmiş ya da Kilikalı ustalar olabilirler. Bölgede tarihi Hellenistik döneme dayanan mimari bilgi birikiminin söz konusu olduğu düşünülürse, birçok Roma İmparatorluk Dönemi anıtının yapımında yerel taş ustalarının çalışmış oldukları düşünülebilir.

Dağlık Kilikia'daki taş işçiliğinin varlığının bir diğer kanıtı da mezar yazıtlarıdır. Örneğin Korykos'daki bir lahdin üzerinde Μνήμα Αντωνίνου λατ(ύπου) άναερθόντα εις Ταρσίκιν κεραμέα δίς (Taş işçisi Antoninos'un mezarı) yazılması³², Kanytella kentindeki taş ustasına ait bir *khamosorion*'un kapağı üzerinde taşçı kalemlerinin bulunması³³, bölgedeki mesleklerden birisinin de taş işçiliği olduğunu açıklar

situ durumda olmadığını gösterir. Zaten kulelerde bulunan harç ve devşirme malzeme bu yapıların Hellenistik dönem sonrasında yeniden inşa edildiğini kanıtlamaktadır.

³¹ Vermeule 1968, 317–327. Özellikle Kilikia'daki mimari anıtlar, Olba'daki *aqueductus* ve yazıtı ile ilgili olarak bkz; s. 326.

³² Şahin 2003, 79.

³³ Bu mezar kapağının üzerinde sivri ve yassı uçlu keski bulunmaktadır. Mezarın ayrıntılı bilgileri için bkz; Karatüzüm 2005, lev.62, fig 96.

Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmen kabul etmesiyle birlikte Kilikia bölgesinde bu yeni dine ait mimarinin örnekleri görülmeye başlar. Bu inşaatların yapımında, Hellenistik dönemden beri taşla iç içe olan yerel ustaların çalıştığı düşünülebilir. Özellikle de İ.S. 6. yüzyıla kadar bölgedeki taş işçiliği uluslararası gelişmişlik gösterir. Yahudiye Çölü'ndeki Aziz Saba Manastırı'nda ve Konstantinopolis'deki (İstanbul) Hagia Sophia kilisesinin onarımında İ.S. 6. yüzyılda Kilikalı işçilerin çalışmış oldukları belgelenmektedir³⁴. Bütün bunların ötesinde, bölgedeki taş işçiliğinin ayrıntılı bir belgesi, Genç Aziz Symeon'un Yaşam Öyküsü'nde anlatılanlardır. Bu yapıtta olasılıkla Isaurialı taş ustalarından söz edilir. Bunlar Seleuceia Pieria'daki manastırın inşasında çalışırlar; yine ustalık ve bilgilerini Alahan, Seleuceia'da Azize Thecla haç merkezlerindeki; Korykos, Elaiussa, Kanytelleis'deki görkemli taş kiliselerde gösterirler. Antiochia ad Cragum'daki İ.S. 526 yılı depremi ile İ.S. 540 Sasani yıkımı sonrasındaki tahribat nedeniyle kentin yeniden imarı sırasında da onların görev almış olabilecekleri önerilmektedir³⁵. Böylesine görkemli ve önemli projelerin Kilikalı ve komşu Isaurialı ustaların eline bırakılması, bölgedeki taş işçiliğinin ulaştığı düzeyi gösterir.

Geç Antik dönemde Olba, dinsel kimliği ile önemli bir merkezdir. Bu, Hıristiyanlık yazılı kaynaklarında ve kentte bulunan Hıristiyanlık inancına ait dinsel mimari kalıntılarla kanıtlanır. Bölgenin diğer merkezlerinde yurakarda belirtildiği gibi Geç Antik dönemde artan inşa faaliyetleri ile birlikte taş ustalarının bu dönem içinde de yoğun bir şekilde çalıştığı anlaşılır³⁶.

Olba'daki Taş Ustası Mezarları

Olba'da Roma İmparatorluk Dönemi içinde yerel taş ustalarının çalıştığı bir diğer önemli kanıtı, kentteki yüzey araştırmaları sırasında bulunan iki taş ustası mezarıdır. Bunlardan biri, Olba mezarlık alanlarından Tırnak Tepesi kesiminde, Keşlitürkmenli'ye giden antik yolun başlangıcındaki taş ustası lahdidir.

Bağımsız lahit tipindeki mezar, açılmış ve kısmen tahrip edilmiş durumdadır. Kapağının ikiye ayrıldığı ve bir kısmının yol kenarındaki duvarın içinde, diğer kısmının ise yanındaki yol üzerinde olduğu görülmektedir.

³⁴ Russel 1991, 284, n. 14 Kilikia kökenli işçilerin çağrıldığı, Konstantinopolis'teki Hagia Sophia Kilisesi kubbesinin tamiri için İ.S. 558 yılı verilmektedir; Şahin 2003, 70.

³⁵ Russel 1991, 284, n. 15.

³⁶ Hellenkemper – Hild 1986, 62–64; Özyıldırım 2003, 150.

Akroterli kapak, diğer Olba lahit kapaklarından farklı olarak tasarlanmış, yarım silindire yakın bir biçimdedir (Fig 15).

Lahit sandukası konulduğu yerden kaymış durumdadır ve “U” şeklinde bir duvarla çevrilidir. Bu duvarın yüksekliği hakkında herhangi bir veri bulunmamaktadır. Lahdin bulunduğu yer dikkate alındığında görünebilirlik açısından Keşlitürkmenli'ye giden yolun kenarında olması Olba'daki diğer mezarlara göre ayrıcalıklı bir durumun olduğunun bir diğer göstergesidir³⁷. Bu güzergâh takip edildiğinde yol kenarında başka bağımsız lahitler de vardır. Ayrıca bu lahitler süslemeli ve diğer Olba lahitlerine içinde en özenli örneklerdir. Böylece üst sınıftan kişilere ait, maliyetleri yüksek mezarlar oldukları anlaşılmaktadır (Fig. 16).

Taş ustası lahdinin yer aldığı Keşlitürkmenli'ye giden yol takip edildiğinde Keil Wilhelm tarafından İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen yazıtlı bir lahit göze çarpar. Daha batıya doğru ilerlendiğinde de form ve süsleme açısından Roma imparatorluk lahitlerine rastlanmaktadır. Yol üzerinde bu döneme ait lahitlerin bulunması,; ayrıca, Olba'da Roma imparatorluk dönemindeki inşa çalışmalarının diğer dönemlere göre daha yoğun olması³⁸, bu lahdin İ.S. 2.-3. yüzyıl içinde yapıldığını düşündürülebilir.

Lahit kapağının kısa kenarında “pilos” olarak isimlendirilen üçgen formlu bir başlık sembolize edilir. Bu başlık, *Dioskur*'ları temsil etmektedir³⁹. Olba bölgesinde *Dioskur* kültürünün önemli bir saygınlığı vardır⁴⁰. Olba sembollerinden olan bu işaretin, taş ustası lahdinde betimlenmesi, bu mezarın diğer Olba mezarlarından ayrıcalıklı bir durumu olduğunun bir diğer kanıtıdır. Şu ana kadar yapılan araştırmalara göre, kentte *Dioskur* başlığı betimlemesine sahip başka bir mezar yoktur⁴¹. Olba'da sadece polygonal duvarlarıyla Hellenistik döneme tarihlenen Yeğenli kulesinde *Dioskur* başlığı betimlemesine rastlanır⁴².

³⁷ Bağımsız lahitlerin yol kenarlarında bulunmasının nedeni, lahit sandukalarının taşınmasının daha kolay ve masrafsız olmasıdır. Olba'daki bağımsız lahitler genel olarak yola yakın yerlerde dir. Ayrıca bunların yol kenarlarında olmalarının diğer nedeniyse, mezarların daha fazla görünebilir olmasıyla alakalıdır. Böylelikle mezarların konumları, masraflarını arttırmakta yada azaltmaktadır.

³⁸ Erten 2003, 187; Erten 2004, 58.

³⁹ Delemen 1995, 300.

⁴⁰ Olba bölgesinde mezar yapıları üzerinde *Dioskur*'lar sembolize edilir. Korykos, Çatıören, Hüseyinler gibi yerleşimlerde *Dioskur* betimli mezarlara rastlanır (Durukan 2006, 68). Kilikia bölgesindeki *Dioskur* başlıkları için bkz; Durugönül 1998(c), 85. Bent 1890, 321.

⁴¹ Ölü kültü ile *Dioskur*'ların ilişkisi için bkz; Durukan 2006, 68.

⁴² Durugönül 1998(a), 121.

Taş ustası lahdinin ön cephesinde tabula ansata bulunmaktadır. Olba'da bulunan lahitlerin üzerinde görülen örneklerden farklı olarak ansata kısmı dalga motifleriyle bezelidir. Yazıtsız olan tabula ansata doğa koşullarının yol açtığı tahribat nedeniyle çok iyi seçilememektedir. Tabula, belirsiz ve iç içe dikdörtgenler şeklinde bir profile sahiptir.

Lahdin bir taş ustasına ait olduğunu düşündüren kabartmalar ise lahit sandukasının her iki kısa kenarında yer alan birer taşçı keseri betimlemesidir. Bu aletin uçları, çekiçleme ve kesmeye yarar. Ayrıca, lahdin güneydeki kısa kenarında taşçı keserinin yanı sıra üç adet taşçı kalem betimi bulunmaktadır (Fig. 17-18).

Eskiçağda kullanılan taşçı aletleri iki temel kategoride incelenebilir: Bunlardan ilki “doğrudan aletler” diye tanımlanan başka bir mekaniğin yardımı olmadan kullanılan taşçı çekici, külünk, madırğa gibi taşçı aletleridir. İkinci kategori ise, başka bir kuvvetin yardımı olmadan işlevsellikleri bulunmayan ve ancak arkalarına vurularak kullanılabilen “dolaylı aletler”den oluşur⁴³.

Olba lahdinde betimlenen taşçı keseri bu mezarın bir taş ustasına ait olduğunun doğrudan kanıtıdır. Eskiçağda özellikle mezar stellerinde ölen kişinin mesleğini vurgulama geleneği yaygındır. Olba örneğinde olduğu gibi “doğrudan aletler” sınıfına giren taşçı keserinin bir benzeri İznik Müzesi bahçesinde sergilenen ve taş ustasına ait olduğu düşünülen mezar stelinde de betimlenir⁴⁴. Ayrıca Priene’de bulunan saplı alet ile Olba örneğinin benzerliği dikkat çekmektedir⁴⁵. Bu aletin bir ucunun sivri olması nedeniyle kesme işlerinde, diğer ucunun da çekiçleme işlevi için kullanıldığı söylenebilir. Çekiçleme aletlerinin çok yönlü olarak kullanıldığının da düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca kesme ve çekiçleme işlevine sahip aletlerin ahşap işlerinde de kullanıldığı bilinmektedir⁴⁶. Doğrudan kullanılan saplı aletlerin birçok çeşidi bulunmaktadır. Örneğin “külünk”, ağır sert vuruş yapabilen iki ucu sivri alettir. Madırğa ise enli, sivri, dişli ve yassı keski gibi aletleri çekiçlemek üzere kullanılan taş ustası aletidir⁴⁷.

⁴³ Taşçı aletlerinin sınıflandırılması için, bkz; Adam 1999, 32.

⁴⁴ Bingöl 2004, 112.

⁴⁵ Bingöl 2004, 110.

⁴⁶ Bordeaux Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen mezar stelinde görüldüğü gibi marangozlukta kullanılan aletlerin taş ustalarının kullandığı aletlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir (Adam 1994, 98, res. 223; Bingöl 2004, 109–111).

⁴⁷ Bingöl 2004, 109,110.

Taşçı aletleri konusunda yukarıda yapılan sınıflamaya göre Olba'daki taş ustası lahdinin güney kısa kenarında betimlenen üç adet taşçı kalemi taş blokların kesilmesi ve düzleştirilmesinde kullanılan dolaylı aletlerdir. Genel olarak bunlar eskiçağda ve günümüzde bronzdan ya da demirden yapılmaktadır. Bunlar delici, kesici, düzeltici gibi işlevleri olan taşın üzerine konulduktan sonra madırğa ya da ahşap bir tokmakla arkalarına vurularak kullanılan aletlerdendir⁴⁸. Olba'daki taş ustası lahdinde betimlenmemesine rağmen arazideki blokların düzgün yüzeyleri incelendiğinde “dişli tarak” izlerine de rastlanır. Heykeltıraşların da kullandığı bu alet, genellikle beş dişlidir. Yunanlıların İ.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde buldukları bu usta aleti, dik tutulduğunda da keskin bir şekilde içe eğimli yüzeyler yaratabilir⁴⁹.

Sivri uçlu aletin sert taşlarda, yassı uçlu aletin daha yumuşak taşların işlenmesinde kullanıldıkları söylenebilir. Ancak bu gibi aletlerin taş ocaklarında kullanılanlarla daha ince işlerde kullanılanlar arasında fark vardır. Taş ocaklarından büyük boyutlu bloklar çıkarılır. Çıkarılan blok, her ne kadar ağırlıktan ve taşıma kolaylığı için düzleştirilmeye çalışılsa da kaba ve masif bir kaya kütesidir. İnce işçiliğin bu aşamada yapılmamasından dolayı burada ince işçilikle uğraşanların aletleri farklı olur⁵⁰.

Taşçı aletlerinin farklı boyutları vardır. Amaçlarına göre hangisinin kullanılacağına taş ustası karar verir. Ayrıca aynı aletin kullanım şeklinin değişmesiyle farklı amaçlara yönelik işlemler yapılabilir. Örneğin enli keskinin yatık tutularak kullanılmasıyla büyük parçalar koparılabilir. Dik kullanıldığında ise düzeltme amaçlı vuruşlar yapılabilir. Arkeolojik çalışmalarda en çok karşımıza çıkan, sivri keskinin nokta etkisi taş üzerinde görülmesidir⁵¹.

Taşçı aletleriyle düzeltilen taş volkanikse su ile ovularak daha pürüzsüz bir yüzey sağlanır. Bu aşamaların işçiliği, taş cinsiyle ilişkilidir. Bir taş ustası için taşın mekanik ve estetik değeri önemlidir. Taşın yumuşaklığı ve sertliği onun değerini artırır ya da azaltır. Taş cinsleri “çok yumuşak”tan, “soğuk” olarak tanımlanan en sert taş cinsine kadar altı kategoriye ayrılır⁵².

⁴⁸ Adam 1999,

⁴⁹ Boardman 2001, 90–91.

⁵⁰ Bingöl 2004, 113.

⁵¹ Bingöl 2004, 114

⁵² Taş cinslerinin sertliklerine göre kategorileri;1-Çok yumuşak (Kum taşı kireç taşı, volkanik tüf taşı) 2-Yumuşak 3-Yarı sağlam 4-Sağlam 5-Sert 6-Soğuk (mermer, granit) taş ithalatı düşünüldüğünde de genel olarak altıncı gruba giren mermer ve granit taş cinslerinin Pazar payı daha yüksektir. Taşın sertliği ne kadar yüksekse değeri de o kadar yükselmektedir. Bunun için bkz; Adam 1999, 20.

Olba'da mezar sahibinin, taş ustası olduğu düşünülen diğer mezar da Tırnak Tepe mezarlık alanında yer alır (Fig. 19). Khamosorion tipinde olan mezar tahrip olmuş, ancak kapağıysa kısmen korunmuş durumdadır. Mezarın yerinin kenarlarında yağmurun içeriye sızmasını engellemek için olukların yapılmış olduğu tespit edilir. Kapağın kısa kenarında, taşçı keseri kabartması yer alır (Fig. 20). Bu usta aleti doğrudan aletler kapsamına girmekte, özellikle de taşların kesilmesi ve şekil verilmesinde kullanılmaktadır. Taşçı keseri kullanım amacına göre dar bıçaklı ya da geniş bıçaklı iki tarafı sapa dik ya da sapa paralel ağızlı olur. Bu alet, taş ocaklarından blokların çıkarılırken etraflarına kanalların açılmasında da kullanılır.

Genel olarak Olba bölgesinin taş cinsi miyosen kalker kireç taşıdır. Olba'daki yapıların taş cinsi incelendiğinde yerel kireç taşından başka hiçbir malzeme kullanılmadığı görülür⁵³. Kentte saptanan taş ustası mezarları ve diğer veriler, kireç taşının işlenmesinde keser, taşçı kalemleri ve dişli tarak gibi aletlerin kullanılmış olduğunu kanıtlar.

Sonuç

Eskiçağda mesleklerin dağılımı ve meslek sahiplerinin statüsü kentteki ihtiyaçla doğru orantılıdır⁵⁴. Bu durumun güzel bir örneğini de Olba'da saptamak olasıdır. Taş ustalığı ve işçiliğinin jeolojik yapısı nedeniyle Olba için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Kentteki bazı yapılarda ise belirli kısımlar ana kaya oyularak geriye kalan kısımlar ise duvar örülerek inşa edilmektedir. Diğer bir deyişle, kentte çatı kiremitleri haricinde tuğla ya da beton yapılara rastlanmaz. Olba'da tarım arazileri çok fazla olmadığından kentte yaşayanlar, taşı hemen hemen her alanda kullanırlar. Bu yüzden taş ustaları Olba için önemli olmalıdır. Taş ustalarının kentte belirli bir sosyal statülerinin olduğu, Olba'da saptanan taş ustası lahdinin diğer mezarlara

⁵³ Olba Mut formasyonunu oluşturan Tersiyer kireç taşından meydana gelen bir yapı göstermektedir. Bu oluşum içerisinde masif katmanlaşma yaygındır. Ayrıca, kireç taşı oluşumun içinde fosillere de rastlanmakta ve bu fosiller sığ denizel ortamda çökeli mi yansıtmaktadır. Olba'nın jeolojik oluşumu, günümüzden on ile on yedi milyon yıl öncesine ait Orta Miyosen Döneme tarihlenmektedir. Erten-Özyıldırım 2006, 25.

⁵⁴ Assos'da, kazılarda çıkan yazıtlar incelendiğinde kentin tiyatrosundaki rezervasyon sistemi dikkat çeker. Tiyatronun orta taraftaki oturma yerlerinde üç meslek adının yazıldığı görülmektedir. Bu meslekler demirciler, taş ustaları ve dericilerdir. Meslek gruplarına ayrılan yerler, orta sıralarda olduğu için mesleği yapanların sevilen ve statüleri yüksek olan kişiler olduğu düşünülebilir. Assos'daki sur duvarlarının Troas bölgesindeki sur duvarlarına göre daha iyi korunmuş olması ve duvarların harç kullanılmadan dayanıklı olarak yapılması, taş ustalarının bu kent için neden önemli olduğunu açıklar. Arslan 2007, 16.

göre daha ayrıcalıklı yapı ve konumda olmasından da anlaşılabilir. Böylelikle Olba'daki sosyal yaşamın bir kesitini yansıtmaya bakımından Keşli-türkmenli yolu üzerinde saptanan taş ustası lahdi önem taşımaktadır.

Eskiçağda taş ocaklarında geçerli olan sosyal organizasyon konusu incelendiğinde buralarda kölelerin çalıştırıldığı görülmektedir. Böylece Olba'daki taş ocaklarında çalıştırılmış olabilecek işçilerin niteliği konusunda bazı düşüncelere ulaşılabilir. Olba, İ.S. 1. yüzyıla kadar merkezi Olba/Diocaesarea olan tapınak devletine bağlı bir yerleşimdir. Tapınak devletlerinde, Strabon'un da bahsettiği gibi diğer Anadolu örneklerinde de görülen tapınak köleleri vardır⁵⁵. Bu köleler tapınağa tarımsal ya da askeri her yönden hizmet ederler. Bu durumda, Olba'daki taş ocaklarında da bu tip tapınak kölelerinin çalıştırıldığı düşünülebilir.

Kentteki taş ocaklarının mezarlık alanı olarak kullanılması da dikkati çekmektedir. Bunların bir örneğine de Kıbrıs'ın Karpaz bölgesindeki Cnidus'da da rastlanmaktadır⁵⁶. Kayalık arazi yapısı tarım alanlarının kısıtlılığı Olba'da arazi kullanımını etkileyen başlıca faktörlerdendir⁵⁷. Dik kaya yamaçlarına açılan taş ocakları bir yandan kentteki mimari etkinlikler için malzeme sağlarken diğer yandan da mezarlar, özellikle ölü kültü ve libasyon için elverişli alanları da yaratmaktadır.

Olba'daki taş ocakları, kentteki taş üretiminin varlığını ve hangi tekniklerle blokların çıkarıldığını da kanıtlar. Burada uygulanan taş kesim, işleme ve taşıma tekniklerinin eskiçağda diğer merkezlerde saptananla farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Olba'daki taş ustaları yapıları hem mekan yaratmak hem de gerekli taş blok ihtiyacını karşılamak için taş ocaklarının konumunu seçerken yapıların bulunduğu alanları taş üretimini tercih etmektedirler. Örneğin Olba'nın en görkemli kamusal yapılarından biri olan su kemerinin yapımı sırasında kullanılan taş malzemenin hemen yakındaki taş ocaklarından sağlandığı tespit edilmektedir. Kayanın bol olduğu bir yerleşimde ilk önce yerel kaynakların kullanılması, bu kullanım sırasında malzemenin zahmetsiz, ucuz ve kolay taşınabileceği alanların taş ocağı olarak seçilmesi doğaldır. Böylece su

⁵⁵ Tapınak köleleri ile ilgili bilgiler için; Strabon 12.2.3.

⁵⁶ Durugönül, Karpaz'daki taş ocakları ile nekropolis alanının birlikte tasarlanmış olabileceğinden bahseder (Durugönül 2002, 63). Ayrıca Karaçalı nekropolünde de mezarlar ve taş ocakları iç içedir. Çokay-Kepece 2006, 18–19.

⁵⁷ Olba'daki tarım arazilerinin kullanımı için bkz; Erten-Özyıldırım 2007, 421–422.

kemerine 20 metre uzaklıkta bulunan taş ocağından büyük blokların çıkarılması açıklanabilir. İnşa halindeki yapılara yakın kaya kütlelerinden taş kesimi yapıp bunun yapı malzemesi olarak kullanılmasının güzel bir örneği de Ovalık Kilikia kentlerinden Anazarbus'daki *amphitheatrum*'da da görülmektedir. Yapı çok fazla tahrip olmasına rağmen temelleri kısmen korunmuş durumdadır. *Stadion*'un oturma sıralarının olduğu tepenin *amphitheatrum*'a bakan yüzünde taş kesim izleri açık bir şekilde bellidir. Kayaların yüzeyinde bulunan izler, hem blokların çıkarılma tekniği hem de boyutları açısından önemlidir. *Amphitheatrum*'un yapımı için blokların alındığı ana kayada özellikle “dişli tarak” aletinin kullanıldığı dikkati çeker.

Olba'da İ.S. 1. yüzyıldan sonra Roma imparatorluk döneminde çok fazla lahdin yapıldığı görülmektedir. Özellikle süslemeleri olan aski çelenk, tabula ansata, eros, gırland gibi motifli bağımsız lahitlerin diğer Kilikia örnekleri ile karşılaştırıldığında Roma imparatorluk döneminde yapıldığı söylenebilir. Lahitlerin yapımı için taş ocaklarına gereksinim duyulmaktadır. Olba'da taş ocaklarının varlığı, halkın kendi ihtiyaçlarına yönelik yerel bir lahit üretiminin olabileceğini düşündürülebilir. Lahit üretimini sadece bağımsız lahitler için düşünmemek gerekir. Olba'da özellikle *khamosorion*'ların çok fazla olduğu gözlemlenir. *Khamosorion*'lar ince işçilik gerektirmeyen maliyeti az olan mezarlardır. Bu tip mezarların üretiminin, yerel ustalar tarafından yapıldığı düşünülebilir. Günlük kullanımlar için taş ustalarının dışarıdan getirilerek kentin ihtiyaçlarının karşılanması olası görünmemektedir. Yerel lahit üretiminin varlığı diğer Kilikia kentleri için de söylenebilir. Özellikle kayalık araziye sahip, maddi olanaksızlıkları olan dağ yerleşimlerinde yerel ustalarının çalışmış olmaları muhtemeldir. Ancak gezici ustaların var olabileceklerini de unutmamak gerekir. Olba'da yerel üretimin olabileceğini düşündüren diğer arkeolojik verilerse; taş ustası mezarlarının saptanması ve Şeytanderesi Vadisi'nin girişinde yer alan taş ocağında bir lahdin kısa kenarına benzer bir bloğun izlerinin bulunmasıdır.

Genel olarak Olba'da, yerel taş ustalığı ve üretimi incelendiğinde Hellenistik dönem bir başlangıç noktası olarak alınmalıdır. Özellikle Seleukosların bölgeye hakim olmasıyla birlikte yapılarda taş kullanımı artar. Bu dönem içinde savunmanın zorunlu olmasıyla, kule ve surların imarı sırasında, ihtiyaç duyulan istihdamın ve hammaddenin sağlanması, Olba için taş ustalığının ve üretiminin ilk aşaması olarak kabul edilebilir. Seleukosların mimari programı çerçevesinde başlattıkları inşa faaliyetleri kendi ustaları ile yerel ustaları kaynaştırmış olmalıdır.

Pax Romana sayesinde kaynakların, refah ve sosyal gelişime yöneltilmesi Anadolu ve Olba için kalkınmanın anahtarı olur. Bu gelişmelerle yeni yaşam biçimleri ve yeni değer yargıları şekillenir, özellikle de bazı sektörlerde ihtiyacın çok fazla arttığı görülmektedir. Ekonomik canlılığın artmasıyla yaşam standartlarının yükselmesi sağlanır. Roma İmparatorluğu, egemen olduğu topraklara, sosyal yapısını da getirerek yaşam şekillerinde değişiklikler yaratır. Özellikle inşa faaliyetlerini, bir propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Olba'da bunun en büyük örneği, kente su sağlama konusunda yapılan çalışmalarıdır. Ayrıntılı bir su sisteminin inşa edilmesi dağlık yerleşimlere bile hizmet götüren Roma imparatorluğu için, önemli bir propagandadır. Böylelikle Roma İmparatorluğu, standartlarını kentte uygular. Bu uygulamalar Olba'da bir dizi yapım çalışmalarını beraberinde getirir. Özellikle kamu yapıları imparatorluk için önemlidir. Tiyatro, hamam, çeşme gibi yapıların Olba'da olması Roma standartlarının uygulanmasını sağlamaktadır. Bu yapıların inşası sırasında yerel ustaların da kullanıldığını düşünmek gerekir. Bu yoğun yapım çalışmalarının gerekliliği olan taşın Olba'dan sağlandığı, bulunan taş ocaklarıyla ve arazide sıkça görülen taş kesim izleriyle kanıtlanmaktadır. Böylelikle Roma imparatorluk dönemi, Olba'nın imarı bakımından en yoğun dönem olduğu kadar, taş işçi ve ustalarının yaygın olarak çalıştıkları bir dönemdir.

Olba, Hıristiyanlık döneminde de inşa faaliyetlerine devam eder. Kiliselerin ve manastırın bu dönem içinde yapılmış olması; taş ve taş ustası ihtiyacının devam ettiğini göstermektedir. Bölgedeki taş işçiliğinin ulaştığı düzeyin kanıtı olan yazılı belgeler de bulunmaktadır.

Böylece Olba'da Hellenistik dönemle, Bizans dönemi arasında kesinti olmadan inşa faaliyetleri devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu süreçle birlikte ustaların yeteneklerini gelecek kuşaklara aktarması, Olba'da önemli yerel üretimin olduğunu, ayrıca arkeolojik verilerle de yerel işçiliğin kentte uygulanmasının, kendine yeten taş ustalığının varlığını kanıtlamaktadır. Olba'nın taş üretimiyle taş ihtiyacı arasında doğrusal bağlantı olduğu görülmektedir. Yapıların genel olarak Roma imparatorluk ve Erken Bizans döneminde yapılması taşta duyulan gereksinimin bu dönemler içinde arttığını kanıtlar. Bu durum da kentte bir çok yerel taş işçi ve ustasının etkinlik göstermesi sonucunu doğurur.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Adam 1994 Adam, J., P., Roman Building Material&Techniques, Indiana.
- Albustanlıoğlu 2006 Albustanlıoğlu, T., Dokimeion Işığı Altında Roma İmparatorluk Mermer Kullanımı: İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Albustanlıoğlu 2007 Albustanlıoğlu, T., “Roma İmparatorluk Mermer Ocağında Locus’un İşlevi”, Patronvs Çoşkun Özgünel’e 65. Yaş Armağanı, 29-33, İstanbul.
- Arslan 2007 Arslan, N., Assos Kazı Çalışmaları – 2006, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, 15-16, İstanbul.
- Asgari 1989 Asgari, N., “Zwei Werkstücke für Konstantinopel aus den prokonnesischen Steinbrüchen”, Istanbul Mitteilungen, 49-63, Tübingen.
- Asgari 1994 Asgari, N., “Prokonnesos-1993 Çalışmaları” XII Araştırma Sonuçları Toplantısı, 99-123, Ankara.
- Atalay 1976 Atalay, E., “Kuşini Mermer Ocağı Hakkında Ön Rapor”, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XXIII-1, 13-15, Ankara.
- Bent 1890 Bent, T., “Cilician Symbols”, Classical Review 4, 321-322.
- Bingöl 2004 Bingöl, O., Arkeolojik Mimaride Taş, İstanbul.
- Boardman 2001 Boardman, J., Yunan Heykeli, İstanbul.
- Coulton 1977 Coulton, J. J., Ancient Grek Architects at Work: Problem of Structure and Design, New York.
- Çelgin 1994 Çelgin, A., V., “Termessos Araştırmaları: 1975 1991”, Anadolu Araştırmaları XIII, 153-177, İstanbul.
- Çevik 1995 Çevik, N., “Patara 1994”, XVII Kazı Sonuçları Toplantısı, 159-185, Ankara.
- Çevik 1996 Çevik, N., “Kent Antalya’nın Arkeolojik Envanteri Projesi II: Hurma Köy Yüzeş Araştırmaları”, XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı, 235-253 Ankara.
- Çokay-Kepçe 2006 Çokay-Kepçe, S., Antalya Karaçalı Nekropolü – The Karaçalı Necropolis Near Antalya, Antalya.
- Çördük 2006 Çördük, A., Yunan ve Roma Mimarisindeki Yapı Teknikleri, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Delemen 1995 Delemen, İ., “Lykia – Kabalia – Psidia Bölgesinden Roma Dönemi ‘DioscURLar ve Tanrıça’ Kabartmaları” Belleten Sayı: 225, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Demirtaş 2006 Demirtaş, M., B., Magnesia Artemis Tapınağı’nın Teknik ve İşçilik Özellikleri, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

- Dopp 1994 Dopp, S., A., Antik Lydia'da Meslekler, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Durugönül 1989 Durugönül, S., Felsreliefs im Rauhen Kilikien, Oxford.
- Durugönül 1995 Durugönül, S., "Olba: Polis mi Territorium mu?" Lykia II, 75-82.
- Durugönül 1998(a) Durugönül, S., Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien. Eine Untersuchung zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium, Bonn.
- Durugönül 1998(b) Durugönül, S., "Seleukosların Olba Territorium'undaki "Akkulturation" Süreci Üzerine Düşünceler", Olba I, 69-76, Mersin.
- Durugönül 1998(c) Durugönül, S., Türme und Siedlung im Rauhen Kilikien, Asia Minor Studien, Band 28, Bonn.
- Durugönül 2002 Durugönül, S., "Dağlık Kilikia ve Karpaz Bölgesi (Kuzey Kıbrıs) Antik Yerleşim Özellikleri" Olba VI, 57-71, Mersin.
- Durukan 1998 Durukan, M., "Olba Territorumu'nun Hellenistik Dönem Ölü Kültü Üzerine Gözlemler", Olba I, 153-160, Mersin.
- Durukan 2006 Durukan, M., "Doğu Dağlık Kilikia'da Mezarlar Üzerinde Görülen Bazı Semboller", Adalya, Antalya 63-83.
- Erten 2003 Erten, E., "Olba (Uğuralanı) 2001 Yüzey Araştırması", XX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 185-196, Ankara.
- Erten 2004 Erten, E., "Olba 2002 Yüzey Araştırması", XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 55-66, Ankara.
- Erten 2005 Erten, E., "Mersin, Silifke, Olba Yüzey Araştırması-2003, XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 11-23, Ankara.
- Erten 2006 Erten, E., "Mersin, Silifke, Olba (Uğuralanı) 2004 Yüzey Araştırması", XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 309-318, Ankara.
- Erten 2007 Erten, E., "Olba'daki Tapınak Planlı Anıt Mezar", Patronvs Çoşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı, 149-156, İstanbul.
- Erten-Özyıldırım 2007 Erten, E. – Özyıldırım, M., "Olba Yüzey Araştırması 2005", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 421-432, Ankara.
- Erten-Özyıldırım 2006 Erten, E.- Özyıldırım, M., Olba Arkeolojik Yüzey Araştırmaları - 2005, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, İstanbul.
- Hellenkemper-Hild 1986 Hellenkemper, H.-Hild, F., Neue Forschungen in Kilikien, Band 4, Viyana.
- Karaüzüm 2005 Karaüzüm, G., Doğu Dağlık Kilikia (Olba) Bölgesi Lahitleri, (Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.

- Kramer 2002 Kramer, S., N., Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri, çev: Özcan Buse, İstanbul.
- Kretzschmer 2000 Kretzschmer, F., Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik, Çev.: Z. Zühre İlkelen, İstanbul.
- Landels 1978 Landels, J. G., Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik, Çev.: Barış Bıçakçı, Ankara.
- Özyıldırım 2003 Özyıldırım, M., "İlkçağ ve Erken Hıristiyanlık Kaynaklarında Olba Sözcüğünün Değişik Kullanımı", Olba VIII, 145 – 159, Mersin.
- Russel 1991 Russel, J., "Cilicia – Nutrix Virorum: Cilicians Abroad in Peace and War During Hellenistic and Roman Times", Die Anatolia Antiqua – Eski Anadolu I, 283 – 309.
- Sayar 2004 Sayar, M., S., "Kilikia Yüzey Araştırmaları 2003", XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 219-229, Konya.
- Strabon Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, (Çeviren: Adnan Pekman), 1993, İstanbul.
- Şahin 2003 Şahin, H., "Geç Antik Çağda Kilikia'da Meslekler", Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı 117, İstanbul.
- Ten Cate 1961 Ten Cate H., J., The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period, Leiden.
- Vermeule 1968 Vermeule, C., C., Roman Imperial Art in Greece and Asia Minor, Cambridge – Massachusetts.
- Wannagat 2002 Wannagat, D., "Bericht über die erste ForschungskompagneIn Diokaesareia/Uzuncaburç" XX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 197-206, Ankara.

Fig. 1 Olba'da taş ocaklarının yerleri.

Fig. 2 Doğu Tepesi'nin güney yamacındaki taş ocağı (Taş Ocağı 1).

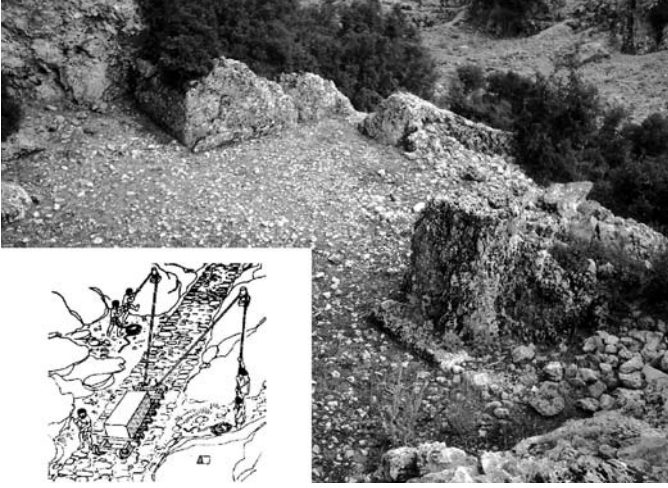

Fig. 3
Doğu Tepesi'nin
güney yamacındaki
taş ocağının girişi
(Taş Ocağı 1).

Fig. 4
Doğu Tepesi'nin
güney yamacındaki
taş ocağında bulunan
taş kesim izleri
(Taş Ocağı 1).

Fig. 5
Arcosolium tipi mezarın
yapılması için kullanılan
oyuklar ve işaretlenmiş
yayın bir parçası
(Taş Ocağı 1).

Fig. 6
Kaya mezarının
girişindeki iz
(Taş Ocağı 1).

Fig. 7
Doğu Tepesi'nin batı
yamacındaki taş ocağı
(Taş Ocağı 2).

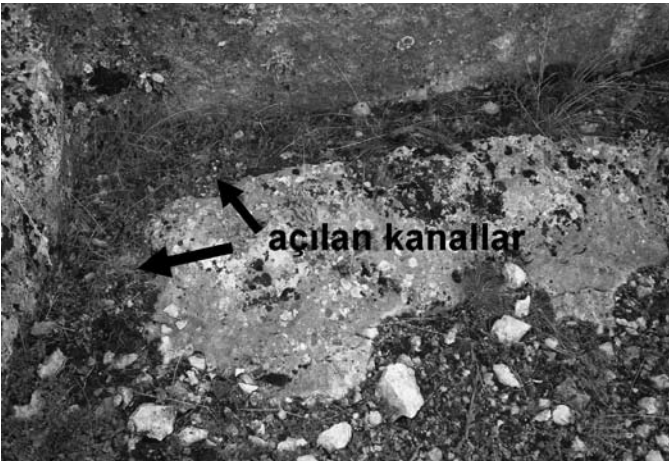

Fig. 8
Taş kesimi için açılan
kanallar
(Taş Ocağı 2).

Fig. 9
Doğu Tepesi'nin batı yamacındaki taş ocağı (Taş Ocağı 3).

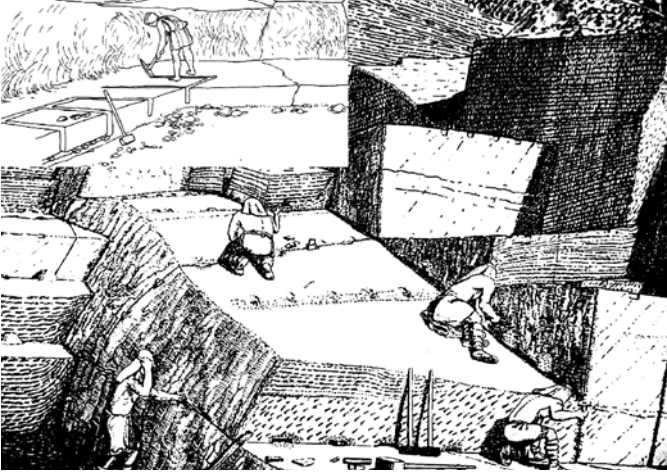

Fig. 10
Eskiçağda taş kesimi için uygulanan yöntemler (Adam 1984, 29, fig 30).

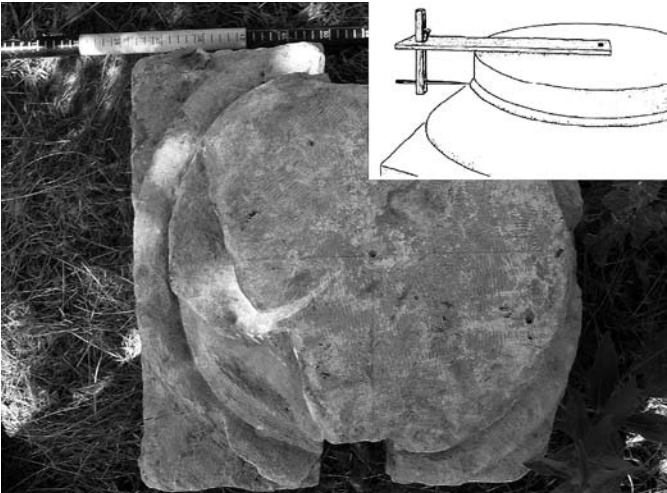

Fig. 11
Sütun kasesi üzerinde yer alan taşçı aletinin izleri (Olba).
Bu sistemi gösteren çizim (Bingöl 2004, 118, res. 203).

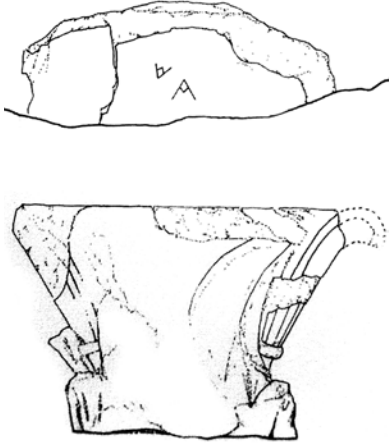

Fig. 12 Sütun başlığı üstündeki "A" harfi (Olba). (Erten 2005, 11).

Fig. 13 Sur duvarındaki "ΔH" harfleri (Olba).

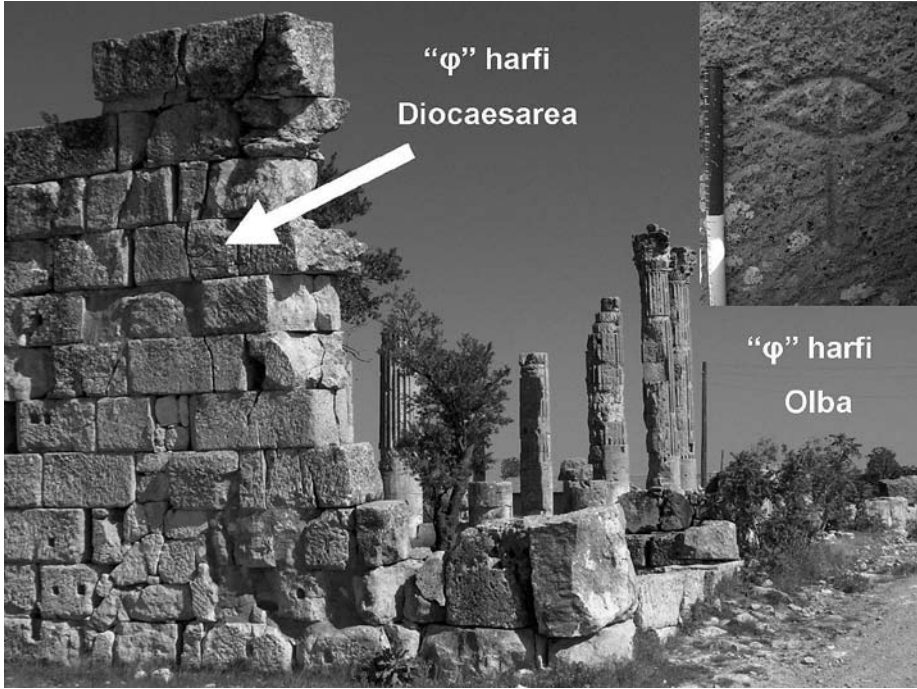

Fig. 14 Temenos duvarındaki "φ" harfi (Diocaesarea). Kuledeki "φ" harfi (Olba).

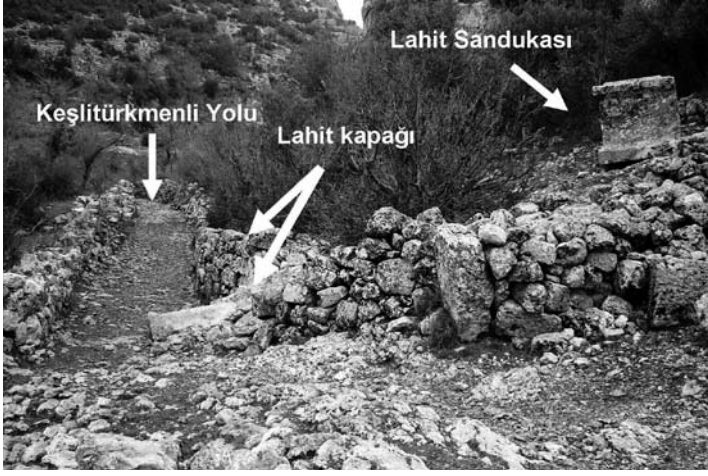

Fig. 15 Taş ustası lahдинin konumu (Olba).

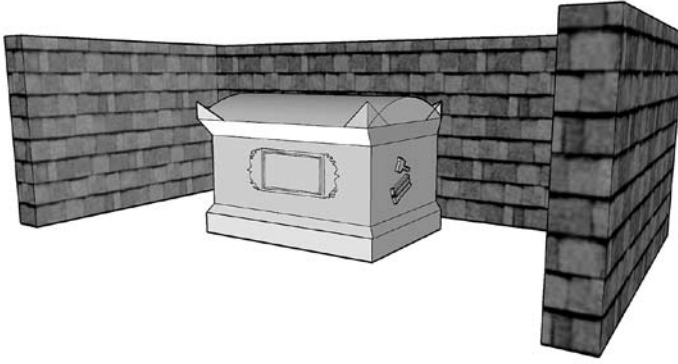

Fig. 16 Taş ustası lahдинin üç boyutlu bilgisayar çizimi (Olba).

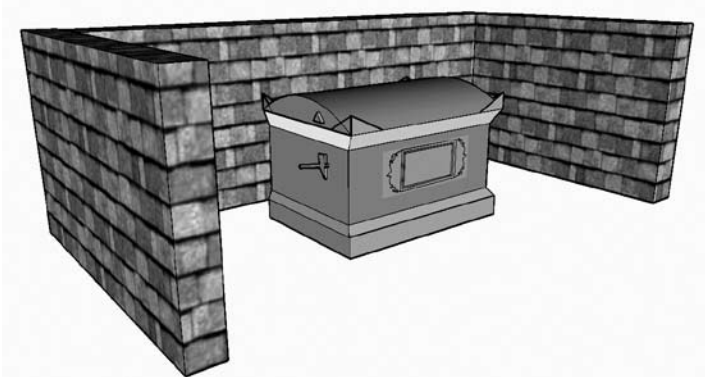

Fig. 17 Taş ustası lahдинin üç boyutlu bilgisayar çizimi (Olba).

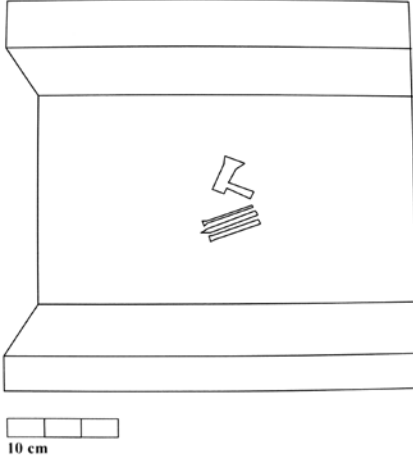

Fig. 18 Taş ustası lahдинin güney kısa kenarı (Olba).

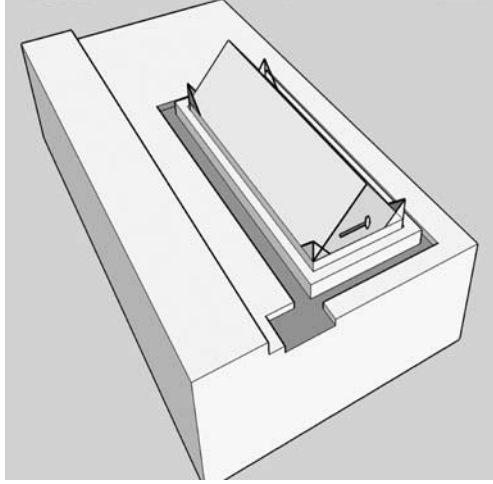

Fig. 19 Taş ustası mezarının bilgisayar çizimi (Olba).

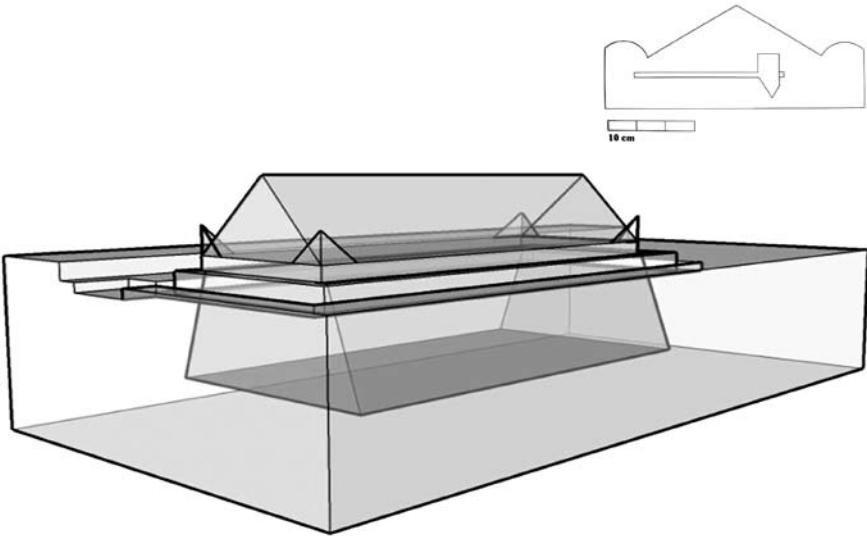

Fig. 20 Taş ustası mezarının iç görünümü ve mezar kapağının kısa kenarındaki taşçı keserinin çizimi, (Olba).

